

**„WIR FRANZ JOSEPH DER ERSTE HABEN UNS BEWOGEN
GEFUNDEN, UNSEREN LIEBEN GETREUEN ZUM RITTER
UNSERES FRANZ JOSEPH-ORDENS ZU ERNENNEN“
ANEB VYZNAMENÁNÍ A ŘÁDY ÚŘEDNÍKŮ JEHO
VELIČENSTVA**

Aleš Vyskočil, Historický ústav AV ČR, Brno

Úřednictvo patřilo k základním pilířům habsburské monarchie. Jeden ze způsobů, jak ocenit zaměstnancovu příkladnou službu trůnu, představovaly propůjčené řády a vyznamenání. Ne každý se jich ovšem dočkal, ne každému byla udělena na základě skutečných zásluh.

Rakouský literát Hermann Bahr si v roce 1911 posteskl: „Dokázáno statisticky, že v Rakousku roste počet úředníků třikrát rychleji než počet obyvatelstva. Tedy vždy teprve, když se narodili tři úředníci, smí se pak narodit zase též jednou člověk.“ A pokračuje: „Pouhými figuranty jsou vedle Rakousko ovládajících byrokratů dynastie, všechny stavy, všechny třídy, všechny národy, všechny strany, vše, co v jiných zemích vykonává moc.“¹ Podobnou reakci vyvolávalo rakouské úřednictvo a jeho konkrétní představitelé u mnoha Bahrových současníků. Kdo by přitom neznal „rakouského úředníka s jeho obrovskou nesevdomitostí, posedlého dychtivostí strhnouti na sebe veškerou moc, proradného nahoru i dolu, [...] tohoto groteskního tyрана, jenž se smí odvážit všeho.“² O příslovečné úřednické nadutosti, nekompetentnosti, touze po teplém místě, po kariéře, která dozná, očima okolí nezaslouženého ocenění z nejvyšších míst, kolovalo ve společnosti množství příběhů, anekdot a fám. Směs zlosti a výsměchu pak u kritiků spolehlivě vyvolával obraz holdujících „ouřadů! v dekorovaných nažehlených uniformách.

Jako byla trnem v oku části obyvatelstva domácí byrokracie, nahlížel řadový úředník na své nadřízené, na systém, ve kterém se pohyboval či spíše přešlapoval, na pracovní prostředí, které jej svou atmosférou a daností pravidel dusilo, na stát, který jej zaměstnával, tu a tam pochválil, ale veskrze nevalně zaopatřoval. Moderní doba si ovšem žádala stále nové a nové administrativní síly, až se nakonec úředník stal pro 19. století stejným symbolem jako ústava, továrna nebo železnice.

Úředník vstupující do služeb státu měl před sebou vidinu několika desítek let, kdy bude rychleji či pomaleji stoupat nahoru. Podle předem stanovených kritérií mohl pomýšlet na jednotlivé pozice s příslušným finančním ohodnocením, objemem práce, povinností a mírou společenské vážnosti. Pro většinu zaměstnanců se však příznivé horizonty kariéry tyčily někde v dáli. Naprosto neodhadnutelné kariérní tempo bylo společným jmenovatelem pro justiční, finanční i pro politickou správu. Zejména první roky ve službě přinášely pouze starosti, finanční nouzi a, jak tomu bývá, také nejvíce práce.

Služba se posunula do příjemnější roviny po zisku definitivy a pak s každým pohybem v žebříčku výše. Státní zaměstnanec se stával finančně nezávislejší, snadněji se mu naplňovala stereotypní představa o modelu rakouského úředníka. Navenek svůj úspěch demonstroval titulem, chováním a patričními styky. Úředníci patřili k honoraci, zejména v menších městech a na venkově bývala jejich autorita příslovečná. Pokud jako vnější atribut svého postavení přikládali také určitý typ vyznamenání, obdiv a respekt okolí stoupal.

Ke státním úředníkům, se kterými se občan setkával nejčastěji, pakliže se nejednalo o vztah problematického jedince a justice, patřili zaměstnanci okresních hejtmanství. Kompetenční sféra politického úřadu byla široká a každý se dříve či později ocitl na prahu některé z jeho kanceláří s žádostí či vyřízením. Konceptní (vyšší) úředníci hejtmanství pak nabízeli

v praktickém životě jedinečnou příležitost, kdy mohl prostý člověk spatřit na stejnokroji se blýskat záslužnou hvězdou či kříž.

Než však mohlo k takové situaci dojít, stal se z laureáta zasloužilý správní rutinér, nehledě na skutečnost, že musel mít to štěstí narodit se do druhé poloviny 19. století, která byla na odměňování státních zaměstnanců nejtěšnější. Jak si trůn vždy vážil svých vojáků, tak si na prahu moderní doby začal považovat i svých úředníků. A nebylo tomu jen proto, že díky svému počtu vytvořili nepřehlédnutelnou demografickou kategorii. Císař František Josef I. si od počátku uvědomoval, že vyznamenání dodají úředníkům, podobně jako uniforma, punc patřičné společenské úrovně, prestiže a reprezentace. Posílí se tím již i tak dost výlučné postavení úřednictva a zároveň do jisté míry utlumí silící hlasy nespokojených uvnitř této masy, volající po nápravě panujících poměrů. Díky císaři vznikl bohatý systém individuálních a plošných ocenění zásluh v podobě řádů, vyznamenání a medailí. Nová forma elitářství se odrazila i na hrudích personálu okresních hejtmanství.

Vyznamenání mohlo úředníka potkat už na nižších stupních hierarchie, řekněme na pozici okresního komisaře (9. hodnostní třída z jedenáctistupňového systému), na řády, pakliže přišly, se čekalo déle. Úředník nemohl počítat s jeho udělením dříve, než získá titul okresního hejtmána, tedy až po vstupu do sedmé hodnostní třídy. Podle tabulek trvala ideální cesta k „okresnímu“ kolem 15 let, realita však bývala zcela jiná. Zisk tohoto titulu, který je možno považovat za odpovídající slušné střední třídě, přicházel zpravidla na sklonku kariéry, jako forma odměny za vytrvalost, loajalitu a odsloužená léta.

Na vrcholu společenské prestiže stály jednotlivé řády. Jejich udělením vstupoval laureát do výlučné skupiny nobilitovaných. Mezi léty 1804–1918 bylo v rámci monarchie povýšeno do šlechtického stavu 8 931 osob, z toho 2 157 úředníků. Z nich pak 668 získalo predikát šlechtic, 1 171 rytíř a 318 svobodný pán. Státní služba posilovala svůj aristokratický charakter, a to přitom úředníci, podobně jako důstojníci, na nobilitaci nárok neměli. Získávali však vyznamenání, která je k povýšení opravňovala.³ Podle Karla Megera měli úředníci své řády a s nimi spjatou nobilitaci odstupňované podle hodnostních tříd: rytířem společensky vysoce respektovaného Leopoldova řádu se mohl stát úředník zpravidla 5. hodnostní třídy, úředníci o třídu níže získávali 3. třídu Řádu železné koruny. Pro povýšení do stavu svobodných pánů musel úředník zastávat jednu ze čtyř nejvyšších hodnostních tříd a být poctěn komturským křížem Leopoldova řádu nebo Řádem železné koruny 2. třídy. Řády aristokracie, včetně té nové úřednické, se prudce rozšiřovaly. Jen mezi lety 1868–1884 se dostalo 587 předlitavským úředníkům cti povýšit do nižších stavů rytířů a šlechticů.⁴ Devalvací výlučnosti panského stavu učinilo přítrž až císařské rozhodnutí z 18. července 1884, které automatické povyšování laureátů zrušilo.

Skutečnou revoluci v udělování řádů přineslo založení Řádu Františka Josefa v roce 1849. Zatímco Leopoldův řád a Řád železné koruny chápaly členství, alespoň podle svých statut, jako početně omezené, František Josef svůj řád od počátku zamýšlel jako dostupnější formu ocenění. Jeho zisk ovšem nepřinášel skutečné stavovské povznesení. Nevstupovalo se do něj, pouze se propůjčoval. Přesto byl společností vnímán jako nanejvýš důstojné završení „průměrné“ úřednické kariéry, jehož nositel získával mimo jiné přístup k dvorním slavnostem. Řádem ocenění jedinci nicméně tvořili pouhý zlomek z celkové masy úřednictva.⁵ Mnohem příznivější situace panovala na poli vyznamenání za zásluhy a službu koruně.

Pořadí jednotlivých řádů podle nejvyššího rozhodnutí z 1. února 1901:

1. *Velkokříž královského uherského řádu sv. Štěpána* (Königlich Ungarischer Hoher Ritterorden vom Heiligen Stephan, dem Apolstolischen König, Großkreuz)

2. *Velkokříž Leopoldova řádu* (Österreichisch Kaiserlicher Leopold-Orden, Großkreuz)

3. *První třída Leopoldova řádu a první třída Řádu železné koruny* (Österreichisch Kaiserlicher Leopold-Orden, I. Klasse; Österreichisch Kaiserlicher Orden der Eisernen Krone, I. Klasse)

4. *Velkokříž Řádu Františka Josefa* (Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Großkreuz)

5. *Komandérský kříž královského uherského řádu sv. Štěpána* (Königlich Ungarischer Hoher Ritterorden vom Heiligen Stephan, dem Apolstolischen König, dem Apolstolischen König, Kommandeurkreuz)

6. *Komandérský kříž Leopoldova řádu* (Österreichisch Kaiserlicher Leopold-Orden, Kommandeurkreuz)

7. *Druhá třída Řádu železné koruny a komturský kříž Řádu Františka Josefa s hvězdou* (Österreichisch Kaiserlicher Orden der Eiserner Krone, II. Klasse; Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Komturkreuz mit dem Stern)

8. *Malý kříž královského uherského řádu sv. Štěpána* (Königlich Ungarischer Hoher Ritterorden vom Heiligen Stephan, dem Apolstolischen König, Kleinkreuz)

9. *Rytířský kříž Leopoldova řádu* (Österreichisch Kaiserlicher Leopold-Orden, Ritterkreuz)

10. *Komturský kříž Řádu Františka Josefa* (Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Komturkreuz)

11. *Třetí třída Řádu železné koruny a důstojnický kříž Řádu Františka Josefa* (Österreichisch Kaiserlicher Orden der Eiserner Krone, III. Klasse; Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Offizierskreuz)

12. *Rytířský kříž Řádu Františka Josefa* (Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden, Ritterkreuz)⁶

Mimo toto pořadí pak stály výjimečný starobylý *Řád zlatého rouna* (Orden vom Goldenen Vließ) a *Vojenský řád Marie Terezie* (Militär-Maria Theresien-Orden), nejstarší a nejvyšší rakouský vojenský řád, udělovaný za vynikající zásluhy ve válce a za udatné činy. Některé z výše uvedených řádů bývaly udělovány bez rozdílu pohlaví. Mezi výlučně ženské řády se řadily *Alžbětin řád* (Österreichisch Kaiserlicher Elizabeth-Orden) a *Řád Hvězdového kříže* (Hochadeliger Sternkreuzorden).⁷

Občas bývali úředníci poctěni „exotickými“ zahraničními řády, např.: *Královského španělského řádu Isabely Katolické* (Königlich spanischer Ordens Isabella der Katholichen), *Papežského řádu sv. Řehoře Velikého* (Päpstlicher Orden des heiligen Gregor des Großen), *Královského saského Albrechtova řádu* (Königlich sächsischer Albrecht-Orden) apod.

Úředníci u dvora, na ministerstvech, ve vrcholných orgánech justiční a finanční správy i na místodržitelstvích měli pochopitelně větší naději na získání jednoho z výše uvedených řádů. Jinak tomu bylo u těch, kterým bylo dlouhodobě dopřáváno důkladně se obeznamovat s nejnižšími patry byrokratické pyramidy. Obecně kladnou referenci býval aristokratický původ, svou váhu měla i národnost, loajalita bývala samozřejmostí. Existovaly rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, ale i městy. Větší a významnější sídla, hospodářská centra nebo politicky aktivní lokality stály při posuzování žádostí o ocenění výše než poklidná periferie.

Z personálních přehledů úřadů politické správy na Moravě⁸ vyplývá, že Leopoldovým řádem nebo Řádem železné koruny bývali oceňováni především vysocí úředníci na místodržitelství nebo v konkrétních okresech (Brno, Olomouc, Znojmo). Ojediněle však dosahovaly na druhé stupně těchto řádů. Nejčastěji se objevuje 3. třída Řádu železné koruny. Její laureáti museli být místodržitelstvími rady, tedy v 6. hodnostní třídě. Výjimečně však v této funkci zůstávali na okrese, většinou se přesunovali zpět na místodržitelství. Ostatním býval vyhrazen formální titul rytíře Řádu Františka Josefa, k jehož propůjčení opravňovala pozice okresního hejtmana. Zřídka kdy císař ocenil svým řádem úředníka nižší hodnostní třídy – místodržitelského tajemníka nebo dokonce okresního komisaře. Ti se spíše honosili Zlatým záslužným křížem.

Příklad okresních hejtmanství v Uherském Hradišti⁹ a Uherském Brodě¹⁰ poskytuje dostatečně plastický obraz o míře a způsobu, jakým byli úředníci Jeho Veličenstva oceňováni za své mnohaleté služby u předlitavské politické správy.¹¹ Přestože oba okresy tvoří spíše správní periferii v rámci Moravy, je možno, s výjimkou „venkovských okresů“ statutárních měst Brna, Olomouce, Znojma a Jihlavy, je pokládat v otázce udělování vyznamenání a řádů

za modelové. Všechna záslužná ocenění, která se úředníkům “běžně” předávala, se ocitla na soukromém seznamu alespoň jednoho úředníka, který si v rámci dislokační rotace prošel zmíněnými okresy.

Stanovený pořadník jednotlivých řádů velí začít tím nejvyšším, se kterým je možno se na okrese setkat, tedy se 3. třídou *Řádu železné koruny* (Österreichisch Kaiserlicher Orden der Eisernen Krone). Mezi úředníky aktivně sloužícími na hejtmanství lze toto ocenění zařadit do kategorie nanejvýše sporadických. Častěji získal tento odznak úředník, který byl z rozhodnutí místodržitele převeden z okresu do stavu druhoinstančního personálu. Tímto způsobem se dostalo řádu téměř okamžitě např. místodržitelskému radovi Zdenko Wachovi.¹² Déle již na něj musel čekat místodržitelský rada Josef Schoch. Roli snad sehrála Schochova nezastíraná příslušnost k českému etniku.¹³ O tom, že titul místodržitelského rady nebyl zárukou pro toto ani pro jiné, méně prestižní ocenění, se přesvědčil třeba Wilhelm Šťastný.¹⁴

Jak již bylo řečeno, mezi vyšším úřednictvem, ale nejen u něj, převládal co do řádových ocenění rytířský kříž *Řádu Františka Josefa* (Kaiserlich Österreichischer Franz Joseph-Orden). Řád císař založil na památku prvního výročí svého panování, tj. 2. prosince 1849, a pojal jej jako všeobecný záslužný řád. Mezi jeho nositeli se objevovali státní občané monarchie – civilisti i vojačí (pouze důstojníci) – i cizinci, kteří se nějakým způsobem zasloužili o císaře nebo stát v době míru i války. Získávaly jej osoby za důležité vynálezy, za úspěšné povznesení zemědělství, průmyslu a obchodu, za vynikající uměleckou nebo vědeckou činnost, za obětavé působení pro lidstvo apod. Řád se dělil na pět tříd: velkokříž, komturský kříž s hvězdou, komturský kříž bez hvězdy, důstojnický kříž a rytířský kříž. Představoval tak jediný rakouský řád dělený na tolik stupňů. Rytířskou variantu tvořil zlatý červeně smaltovaný tlapatý kříž s vypouklými konci, zavěšený na třícípé červené stuze. Na zvláštnosti řádu dodávaly ozdobné řetízky pro nošení řádové miniaturny k civilnímu oděvu.¹⁵

Návrh na udělení podával vždy nadřízený, který v oficiální žádosti odůvodňoval císaři své rozhodnutí. Obsahovala uchazečovo profesní curriculum vitae vyzdvihující jeho dosavadní zásluhy, schopnosti a znalosti. Pokud císař připsal na okraj žádosti: “Ich finde diesem Antrage keine Folge zu geben.”, uchazeč ostrouhal. Musel nějakou dobu počkat a doufat, že se kompetentní osoba znovu pokusí jeho jmenování prosadit. Radost noopak vyzářovala z těch, kterým byl předán jmenovací dekret s formulací: “Wir Franz Joseph der Erste haben Uns bewogen gefunden, Unseren lieben Getreuen ... zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens zu ernennen.”¹⁶

Ke každému vyznamenání existovaly vyčerpávající instrukce, kdy, při jakých příležitostech a jakým způsobem jej nosit, společně s předpisy, definujícími cílové skupiny. Vše přicházelo na hejtmanství v podobě fermanů. Bezesporu se řadily k těm, které měl každý úředník pečlivě prostudované. Pro představeného úřadu znamenala agenda spojená s vyznamenáními navíc potřebu orientovat se, jak má postupovat při vlastním dekorování, pakliže mu příslušelo tento slavnostní akt obstarat. Nezůstávalo však pouze u trpné role, hejtmanství vyvíjelo také samostatnou aktivitu. Navrhovalo na ocenění např. příslušníky četnictva za dlouholeté služby či mimořádný čin, monitorovalo činnost učitelů, spolkových činovníků nebo samosprávních úředníků. Úřad také zprostředkoval styk s nejvyššími státními úřady (především s prezidiem příslušného místodržitelství), kterým tlumočil návrhy na ocenění přicházející od občanů, spolků a rozličných institucí. V případě, že se ocenění předávalo osobě, která již nebyla v aktivní službě, zajišťovalo hejtmanství pro místodržitelství potřebné doklady oprávněnosti apod.

Takový býval úděl šéfa úřadu, dekoroval a zároveň dekorování očekával. Služebně mladšího kolegu zpočátku musela uspokojit slovní nebo více ceněná písemná pochvala od nadřízeného nebo od orgánů vyšší stolice. Uznání za dobře odvedenou, zpravidla nadstandardní práci bývalo většinou jedinou útěchou pro vyčerpání úředníky, ale do svého klasifikačního profilu získávali kladné reference, které se mohly později příznivě zhodnotit. Pochvaly ve zapsovaly do kvalifikační tabulky, která provázela majitele po všech služebních přiděleních. Mohl se utěšovat tím, že kancelářský a pomocný personál zůstával výsadou vyznamenání netknut zcela.

Ocenění v podobě vyznamenání potkalo úředníka ve spodní třetině hodnostního žebříčku zřídkakdy. Podepsala se na tom jistě i skutečnost, že do určité doby vlastně ani žádné nejednorázové ocenění občanských zásluh neexistovalo. První, kdo si tento dluh uvědomil, byl 15. července 1835 císař Ferdinand I. Tehdy se rozhodl založit *Občanskou záslužnou medaili* (Zivilverdienstmedaille), první všeobecné a trvalé vyznamenání za občanskou službu. Do té doby se mezi civilisty evidovala pouze ojedinělá vyznamenání za zcela mimořádné zásluhy, navíc nepokryté reflektující původ poctěných. Nově ustavená medaile byla určena civilistům bez omezení jako odměna za znamenitou činnost pro stát, dynastii a pro všeobecné blaho občanů. Po nástupu Františka Josefa I. na trůn byla tato medaile nahrazena *Záslužným křížem* (Verdienstkreuz).¹⁷ Od 16. února 1850 byli zlatým či stříbrným záslužným křížem (s korunou či bez) odměňováni státní občané bez rozdílu povolání (civilisti i vojáci) za oddanost císaři a vlasti, za mnohaletou užitečnou činnost ve veřejné službě nebo za jiné zásluhy o všeobecné blaho. Kříž, který propůjčoval přímo císař, se nosil na tmavě červené trojčípé stuze.¹⁸

Vstřícnost císaře Františka Josefa I. vůči jeho služebníkům, vyjádřená v prvé řadě vlastním řádem, se naplno projevila v jubilejním roce 1898. Tehdy císař ohlásil založení první plošně udělované medaile, která mimo jiné pokryla valnou část rakousko-uherského úřednictva. O deset let později ji následovala druhá vlna paušálního oceňování za služby habsburskému domu. Prakticky v tu samou dobu, v letech 1898 a 1907, se úřednictvo dočkalo tolik kýženého navýšení platů. Vyznamenání je tedy možné vnímat také jako formu duševní saturace hmotně nespokojených státních zaměstnanců. Ocenění, zamýšlenému jako projev pseudonobilitace úřednického stavu, však jeho hypertrofický charakter v očích mnohých současníků uškodil.

Prvním z takto udělovaných vyznamenání se stala *Jubilejní pamětní medaile pro občanské státní zaměstnance* (Jubilläums-Erinnerungsmedaille für Zivilstaatsbedienstete). Medaili zřídil císař František Josef I. při příležitosti svého padesátiletého panovnického jubilea dne 18. srpna 1898 s datem propůjčení ke 2. prosinci 1898.¹⁹ Byla udělena výhradně jako upomínka na výroční prosincový den nástupu na trůn, a to všem osobám (mužům i ženám), které kdy v období mezi 2. prosincem 1848 a 2. prosincem 1898 sloužily ve státní nebo jí rovnocenné službě, příp. se v ní k datu vyhlášení nacházely. Jednalo se o bronzovou medaili zavěšenou na trojčípé červenobílé stuze, která se nosila v pořadí za prakticky totožnou vojenskou variantou jubilejního ocenění.²⁰

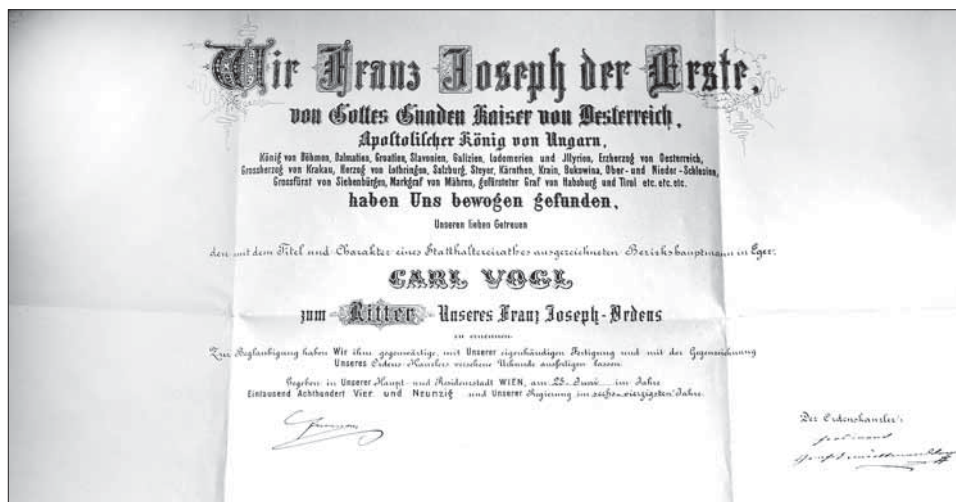
Zprávu o založení výroční medaile přinesly na svých stránkách i oficiální Úřední věstníky jednotlivých hejtmanství, které upřesňovaly, kdo a za jakých podmínek může o medaili usilovat. Uherskobrodské hejtmanství tak v listopadovém čísle svého úředního listu napsalo, že se uděluje: „...aktivním služebníkům bez ohledu na jich dobu služební, osobám pak mimo službu jsoucím jen těm, které se vykázají dřívější desetiletou službou a které ani disciplinární cestou ze služby propuštěné nebyly ani následkem trestního odsouzení práv na rády a čestná vyznamenání nepozbyly. Jako státním službám na roveň postavené veřejné služby dlužno považovati ony, pro jichž zastavatele obdobně platí buď zcela nebo z části disciplinární a pensijní předpisy pro služebníky státní platné. Provisé schopné osoby ve službách státních (pohrabáci atd.) mají též nároky na medaili. Doba, kterou kdo stráví na zotavené, nepočítá se jako přerušeni služby, avšak do desítileté doby služební doba tu vpočítatelná není.“ Na závěr hejtman připojil upozornění, aby ti, kteří již nejsou v činné službě, nejpozději do 8. listopadu “u první instance politického úřadu svého bydliště se přihlásili buď ústně nebo písemně a zároveň předložili svůj dekret pensijní nebo jiné doklady toho že na medaili právo mají.”²¹

Z úředníků okresního hejtmanství v Uherském Brodě se výročního poctění dostalo např. okresnímu hejtmanovi Stanislavu Maslowskému, okresnímu komisaři Paulu Kretschmerovi, okresnímu sekretáři Antonu Wopelkovi, okresnímu lékaři dr. Andreasi Wesselému nebo okresnímu zvěrolékaři Ignazi Korschannovi.²²

Mnozí úředníci byli rovněž laureáty vojenské formy této výroční medaile – *Jubilejní pa-*

1., 2. Rytířský kříž Řádu Františka Josefa (avers a revers).

3. Jmenovací dekret titulárního místopředsedelského rady a chebského okresního hejtmana Karla Vogla z roku 1894 (pramen: SOKA Cheb).

4. Zlatý záslužný kříž s korunou (avers).

5. Jubilejní pamětní medaile pro občanské státní zaměstnance z roku 1898 (avers).

6. Válečná medaile (avers).

7. Jubilejní kříž pro občanské státní zaměstnance z roku 1908 (avers).

mětní medaile pro ozbrojené síly (Jubilläums-Erinnerungsmedaille für die bewaffnete Macht). Platila pro ni stejná pravidla jako pro výše zmíněnou, vzhledově se lišila stuhou, která byla tmavě červená. Úředníci medaili získávali zpravidla za absolvovanou vojenskou službu. Okruh oceněných²³ zahrnoval mimo jiné jednoroční dobrovolníky, což byla nejčastější forma, jakou se s vojenskou povinností vypořádávali absolventi vyšších škol – budoucí adepti státní služby. Mezi úředníky byla poměrně častá, na rozdíl od *Válečné medaile* (Kriegsmedaile),²⁴ zřízené císařem v den 25. výročí panování, tedy 2. prosince 1873, a určené výlučně přímým účastníkům polních tažení v letech 1848, 1849, 1859, 1864, 1866 a 1869.²⁵

O deset let později oznámil císař zřízení dalšího vyznamenání – *Jubilejního kříže pro občanské státní zaměstnance* (Jubilläumskreuz für Zivilstaatsbedienstete).²⁶ Kříž byl ustaven vlastnoručním listem Františka Josefa I. ze 14. srpna 1908 a měl upomínat na diamantové výročí panování, které se naplnilo ke 2. prosinci 1908. Co do významu se řadil za jubilejní medaili. Jednalo se o pozlacený bronzový kříž s rameny spojenými vavřínovým věncem na červené trojčipé stuze. Samostatně se mohla nosit i miniatura kříže, společně s ním udělená.²⁷

Podmínky pro jeho přiřknutí byly obdobné jako u jubilejní medaile. Nárok na ocenění měly „1. všechny osoby bez rozdílu pohlaví, které v den úředního vyhlášení tohoto řádu byly v aktivní občanské státní službě anebo ve veřejné službě jí rovné; dále s podmínkou, že alespoň 10 let nepřetržitě aktivně sloužili, ti, kdož buď jako úředníci během desetiletí přede dnem vyhlášky anebo v jiné vlastnosti během roku před dnem vyhlášky službu takovou zastávali. Nečiní se rozdílu mezi prozatímní a definitivní služební hodností. 2. všechny, v občanské státní službě anebo ve veřejné službě jí rovné na smlouvu zaměstnané osoby obojího pohlaví, které v den úředního vyhlášení tohoto řádu jsou v aktivní službě a slouží nepřetržitě aspoň tři roky. 3. všichni ve státních nebo fondových závodech zaměstnaní dělníci oběho pohlaví, kteří v den úředního vyhlášení tohoto řádu mohou se vykázati nepřetržitou třiletou působností ve stálé vlastnosti, dovršili 21. rok věku a mají nárok na pensi nebo provisi. 4. Občanské osoby, které jsou zaměstnány ve vojenských podnicích způsobem analogickým k některému ze způsobů uvedených, buďte považovány za rovné osobám v občanské státní službě zaměstnaným.“²⁸

Z pochopitelných důvodů ztráceli nárok na udělení ti, kteří byli z disciplinárních důvodů ze služby propuštěni, a dále osoby soudně trestané. Oprávnění, kteří již ze služby odešli, se měli se svými nároky přihlásit u politického úřadu dle svého bydliště. Aktivně sloužícím kříž předal nadřízený.

Ve věci udělování probíhala mezi místodržitelstvím a okresními hejtmanstvími během roku 1908 čilá korespondence. Týkala se osob, které již nebyly v aktivní službě, ale nárok měly. Okresní úřad údaje o nich shromažďoval a posílal na místodržitelství, které po vyhodnocení postupovalo seznam oprávněných na ministerstvo vnitra. Nároky osob v aktivní službě vyřizovalo samo ministerstvo. Z úředníků uherskohradištského hejtmanství jmenování zastihlo v úřadu: místodržitelského radu Wilhelma Šťastného, místodržitelského koncipistu Franze Petrovského, místodržitelské koncepční praktikanty dr. Josefa Janušíka a Karla Kachyňu, z pomocného personálu pak okresního sekretáře Franze Furyho, místodržitelského kancelistu Josefa Breitenbacha a kancelářské oficianty Leopolda Mazurka, Karla Novotného a Antona Vlachovského. Z úředníků spadajících pod ministerstvo veřejných prací získali kříž: vrchní inženýr Franz Sedláček, inženýři Johann Olejníček a Jaroslav Vrťel a stavební praktikant Emanuel Dvořák; z podřízených ministerstva kultu a vyučování okresní školní inspektor Leonhard Hrazdíra; z ministerstva zemědělství okresní zvěrolékař Adalbert Doležal; z ministerstva obchodu cejchmistr Franz Werner.²⁹ Mezi oceněné dále patřili pracovníci berních úřadů.

Na počátku první světové války a během ní se objevila ještě dvě vyznamenání, mezi jejichž nositeli se často nacházeli také úředníci. Prvním bylo *Vyznamenání za zásluhu o Červený kříž* (Österreichisches Ehrenzeichen für Verdienste um das Rote Kreuz). Bylo založeno 22. srpna 1914 při příležitosti 50. výročí založení Mezinárodního Červeného kříže.

Vyznamenání se dělilo na čtyři třídy a dvě medaile, za zásluhy v boji se udělovala navíc tzv. válečná dekorace.³⁰

Druhým byl *Válečný kříž za občanské zásluhy* (Kriegskreuz für Zivilverdienste).³¹ Jednalo se o poslední vyznamenání, které ustavil František Josef I. Mělo čtyři třídy. Od 8. února 1916 se udělovalo civilistům, kteří se během války zasloužili o její úspěšné vedení nebo podporovali tehdejší rakousko-uherskou vládu, aniž by se přímo účastnili bojů.³²

Společným znakem všech zmíněných vyznamenání a řádů byl společný způsob nošení. Rytířské kříže všech řádů a všechny čestné odznaky se nosily na uniformě v předepsaném pořadí na levé straně prsou ve vodorovné čáře jdoucí ve výši prvního knoflíku, v případě úředníků a námořníků ve výši druhého knoflíku, od středu prsou směrem k levé paži. V případě úmrtí dekorované osoby se všechny řády a některá ocenění (v tomto případě pouze Záslužný kříž) vracely. Ostatní se dědicům ponechávaly. Dlouho si jich však neužili, prakticky všechna vyznamenání s koncem monarchie zanikla a s nimi i jejich společenský význam. Co do hodnoty už napříště stoupala pouze mezi faleristy.

Přehled vyznamenání udělených úředníkům působícím na jednotlivých okresních hejtmanstvích na Moravě (vyjma magistrátů statutárních měst).³³

Řády, vyznamenání	1900	1910	1917
jubilejní kříž pro občanské státní zaměstnance	–	68	77
jubilejní medaile pro občanské státní zaměstnance	64	40	35
rytíř Řádu Františka Josefa	5	6	11
zlatý záslužný kříž s korunou	1	3	7
zlatý záslužný kříž	–	–	1
jubilejní pamětní medaile pro ozbrojené síly	20	12	9
válečná medaile	–	5	2
rytíř Řádu železné koruny (3. třída)	–	2	2
vyznamenání Červeného kříže 2. třídy s válečnou dekorací	–	–	7
důstojnické vyznamenání Červeného kříže	–	–	1
rytíř královského saského Albrechtova řádu	–	1	1
komandér papežského řádu sv. Řehoře Velikého	–	1	1
mariánský kříž Řádu německých rytířů	–	–	2
komandér papežského řádu sv. Sylvestra	–	–	1
rytíř královského pruského Řádu koruny	–	–	1

Poznámky:

- 1 B a h r, H.: *Austriaca*, Kr. Vyšehrad 1912, s. 80, 91.
- 2 Tamtéž, s. 80.
- 3 H e i n d l, W.: *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*. Wien–Köln–Graz 1991, s. 157.
- 4 M e g n e r, K.: *Beamte. Wirtschafts- und sozialgeschichtliche Aspekte des k. k. Beamtentums*. 2. unveränderte Auflage. Wien 1986, s. 329–330 nebo také H e i n d l, W.: *Gehorsame Rebellen*, s. 241.
- 5 Oficiální rakouské statistiky, rozlišující úřednictvo podle základních zaměstnaneckých sektorů, uvádějí, že v sektoru veřejné správy, zahrnujícím státní a samosprávné úředníky, učitele, duchovní, příslušníky četnictva a policie, advokáty, notáře aj. se v rámci českých zemí zvýšil počet zaměstnanců mezi lety 1869–1900 více než dvojnásobně, z 37 301 na 76 188. Tento trend se nezpomalil

- ani ve dvou zbývajících dekadách života monarchie (*Počty úřednictva v českých zemích 1781–1938*, in: M a c h a č o v á, J. – M a t ě j č e k, J.: *O středních vrstvách v českých zemích 1750–1950*, Opava 2002, s. 95, tabulka č. 18). Početním stavem úřednictva v rámci monarchie i jeho jednotlivých zemí (s důrazem na Čechy) se zabýval také M a r t í n e k, M.: *K problému struktury státního úřednictva v Čechách na počátku 20. století*, Sborník historický 21, 1974, zejména s. 76–83.
- 6 Řády jsou jednak dynastické a aristokratické, udělované členům panovnického domu nebo osobám nejvýše postaveným, a dále záslužné, udělované za zvláštní služby panovníkovi nebo státu. Řády zakládá, uděluje a jejich nejvyšším nositelem je panovník. Každý řád má dekorace, některé z nich mají také různé stupně důstojnosti, označené buď jednotlivými třídami (1–3) nebo podle typu kříže: velkokříž (někdy též 1. třída), komandérský a komturský kříž (2. třída) a rytířský kříž nebo též malokříž (3. třída). Velkokřížníci nosí odznak zavěšený na stuze od pravého ramene k levému boku a mimo to hvězdu na levé straně prsou. Komturové a komandéři mívají odznak zavěšený na stužce na krku a rytíři krátkou kličkou připevněný v dírci kabátu nebo na prsou. Řád spravuje kapitola, která má kancelář v čele s kancléřem.
 - 7 Uvedené pořadí převzato z: Heller, H.: *Kaiser-Annalen. Franz Josef I. der längstregierende konstitutionelle Monarch Österreichs*. III. Teil, Wien–Brünn–Prag, 1908, s. 16 (přílohy). Přehled řádů, medailí a záslužných křížů býval také uveřejňován v praktických příručkách pro úřednictvo. Srov. např.: *Kalendář c. k. státních úředníků a státních učitelů na rok 1910* (vyd. Josef Klečka, Praha 1910, s. 135–137 nebo *Taschenbuch für k. k. Staatsbeamte und Staatslehrpersonen für das Jahr 1909* (Hrsg. M. Fleischmann), Wien 1909. Oficiální (německé) názvosloví jednotlivých řádů převzato z: M ě ř i č k a, V.: *Orden und Ehrenzeichen die österreichisch-ungarischen Monarchie*, Wien/München 1974.
 - 8 *Personalstand der politischen Behörden in der Markgrafschaft Mähren für das Jahr 1899–1918*, Brünn 1899–1918 nebo příslušné pasáže v *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1898–1917*, Wien 1898–1917.
 - 9 Uherské Hradiště bylo v letech 1850–1855 sídlem okresního hejtmanství, v letech 1855–1868 smíšeného okresního úřadu a zároveň krajského úřadu (1855–1860). Od roku 1868 se město stalo opět sídlem okresního hejtmanství, tvořeného soudními okresy Uherské Hradiště, Napajedla a Uherský Ostroh. Navíc bylo centrem stavebního okresu, který zahrnoval hejtmanství Uherské Hradiště, Uherský Brod, Holešov, Hodonín a Kyjov. Uherské Hradiště patřilo mezi tzv. statutární města, což znamenalo, že v jeho obvodu vykonával prvoinstanční politickou správu magistrát. Okresní hejtmanství pak spravovalo venkovskou část politického okresu.
 - 10 Uherský Brod byl v letech 1850–1855 sídlem okresního hejtmanství, v letech 1855–1868 smíšeného okresního úřadu. Od roku 1868 se město stalo opět sídlem okresního hejtmanství, tvořeného soudními okresy Uherský Brod a Valašské Klobouky (od roku 1901 také Bojkovicemi).
 - 11 Jako sledované období jsem zvolil léta 1898–1918, dobu, která udělování různých forem ocenění přála nejvíce.
 - 12 Šéfem okresního úřadu v Uherském Hradišti byl v letech 1899–1905. Wacha se později stal policejním ředitelem v Brně. Byl rovněž držitelem důstojnického kříže Řádu Františka Josefa nebo královského pruského Řádu červeného orla 3. třídy.
 - 13 Šéfem okresního úřadu v Uherském Hradišti byl v letech 1906–1908. Schoch obdržel ještě Válečný kříž za občanské zásluhy.
 - 14 S titulem místopředsedelského rady vedl okresní hejtmanství v Uherském Brodě v letech 1906–1908 a následně v Uherském Hradišti v letech 1908–1914. Do penze odcházel pouze s Válečnou medailí.
 - 15 V okrouhlém bílém středním štítku na aversu jsou zlaté iniciály zakladatele „FJ“, na reversu pak letopočet “1849”. Kříž je položen na černě smaltovaném dvojhlavém orlu s roztaženými křídly, který drží v zobáčích zlatý řetěz. Ten visí před křížem, ale probíhá pod jeho horizontálními rameny a ve své dolní části je tvořen heslem „Viribus unitis“. Řád je převýšen korunou. Rytířská varianta kříže měla na výšku 57 mm a na šířku 32 mm. Stuha má šíři 40 mm. (M ě ř i č k a, V.: *Orden*, s. 108–109, srov. L o b k o w i c z, F.: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1999, s. 138 nebo *Batovcův politický kalendář na rok 1916, zvláštní příloha: Řády a čestné odznaky v říši rakousko-uherské*, s. 3.)
 - 16 Rytíři Řádu Františka Josefa byli např. Stanislav Masłowski (okresní hejtman v Uherském Brodě

- v letech 1896-1903) nebo Oskar Ganzwohl (okresní hejtman v Uherském Brodě v letech 1908–1914).
- 17 Křížem byli dekorováni např. Friedrich Remeš (správce okresního hejtmanství v Uherském Brodě v letech 1904–1906), který vlastnil Zlatý záslužný kříž s korunou, nebo dr. Josef Janušík (pověřený vedením okresního hejtmanství v Uherském Hradišti v letech 1914–1918), majitel Zlatého záslužného kříže.
 - 18 Vyznamenání tvořil zlatý či stříbrný vykrojený osmiramenný kříž s červeně smaltovanými rameny. Uprostřed byl kruhový štítek (bíle smaltovaný se zlatým vroubením či celostříbrný), na jehož aversu byla písmena „F.J.“ a v opise nápis „Viribus unitis“, na reversu letopočet „1849“. Tvořila-li jej i koruna, vznášela se nad křížem. Velikost kříže i středového štítku se lišila podle typu i doby vydání, šířka stuhy byla 38 mm. Vyznamenání se během první světové války rozrostlo o další varianty, mj. o dvě třídy železného záslužného kříže (Měříčka, V.: *Orden*, s. 162–167; *Batovcův politický*, s. 4).
 - 19 V tentýž den byla založena ještě *Zlatá jubilejní pamětní medaile pro ozbrojené síly* (Goldene Jubiläums-Erinnerungsmedaille für die bewaffnete Macht), udělovaná všem, kteří měli za sebou 50 a více let aktivní služby v armádě, dále *Jubilejní pamětní medaile pro ozbrojené síly* (Jubiläums-Erinnerungsmedaille für die bewaffnete Macht), pro kterou platila podobná pravidla jako pro vyznamenání určené úředníkům, a konečně *Čestná medaile za čtyřicetileté věrné služby* (Ehrenmedaille für vierzigjährige treue Dienste).
 - 20 Na aversu je vyobrazena busta císaře Františka Josefa I. z pravého pohledu, v maršálské uniformě s řádem zlatého rouna a s velkostuhou vojenského řádu Marie Terezie. Na reversu pak uprostřed šestibokého středového štítku nápis „Signum memoriae“ a po okrajích latinsky psaný letopočet „1848–1898“. Medaile měla 34 mm v průměru a vážila 19,8 g. Šířka stuhy byla 40 mm (Měříčka, V.: *Orden*, s. 238).
 - 21 *Úřední věstník cis. král. okresního hejtmanství a c. k. okresní školní rady v Uh. Brodě*, č. 2, listopad 1898, s. 1.
 - 22 SOKa Uherské Hradiště, fond Okresního úřadu Uherský Brod, inv. č. 560, k. 536.
 - 23 Základním předpokladem pro získání medaile byla aktivní vojenská služba mezi 2. prosincem 1848 a 2. prosincem 1898. Okruh laureátů zahrnoval mimo aktivní vojáky také záložní důstojníky, příslušníky námořnictva a zeměbrany, vojenské úředníky, gážisty, jednoroční dobrovolníky a vlastníky Válečné medaile. Prostí vojáci měli nárok na medaili v případě, když se ke 2. prosinci 1898 mohli prokázat minimálně tříletou činnou službou, nebo dvouletou službou s následným převelením k zeměbraně, příp. byli-li obyvateli Bosny a Hercegoviny (Měříčka, V.: *Orden*, s. 238).
 - 24 Měříčka, V.: *Orden*, s. 234 nebo *Batovcův politický*, s. 4.
 - 25 Válečnou medaili vlastnili např. Josef Schoch nebo Wilhelm Šťastný.
 - 26 Společně se státními zaměstnanci byli v podobě *Jubilejního vojenského kříže* (Militär-Jubiläumskreuz) oceněni příslušníci armády a *Jubilejním dvorským křížem* (Jubiläums-Hofkreuz) pak úředníci u dvora. Oceněný měl nárok pouze na jedno z trojice vyznamenání, na rozdíl od předešlé pamětní medaile.
 - 27 Kříž měl v průměru 37 mm. Šířka stuhy byla 41 mm. Na aversu je ve středovém štítku portrét císaře v maršálské uniformě z pravé strany, s nápisem „Franc. Jos. I.“. Na reversu je letopočet „1848–1918“ (Měříčka, V.: *Orden*, s. 246, 248).
 - 28 *Rakouský státní zřízenec* z 5. ledna 1909, roč. 1, č. 4, s. 1.
 - 29 SOKa Uherské Hradiště, fond Okresního úřadu Uherské Hradiště, inv. č. 172, k. 487.
 - 30 Měříčka, V.: *Orden*, s. 252. Srov. *Batovcův politický*, s. 6 nebo L o b k o w i c z, F.: *Encyklopedie řádů*, s. 142.
 - 31 Jeho nositelem (konkrétně 2. třídy ocenění) byl např. dr. Josef Janušík.
 - 32 Vyznamenání tvoří řecký tlapatý kříž, uprostřed s oválním medailonem. Po jeho obvodu je vyveden nápis „Merito Civili Tempore Belli“, uprostřed pak písmena „FJI“. Rameny kříže je propleten pozlacený dubový věnec. Velikost, kov a barva vyznamenání se liší v závislosti na třídě (Měříčka, V.: *Orden*, s. 209–210 nebo L o b k o w i c z, F.: *Encyklopedie řádů*, s. 142–143).
 - 33 Podle *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1900*, s. 699, 1910, s. 830–831 a 1917, s. 885–886, Wien 1900, 1910 a 1917. Statistika uvádí pouze dvě nejvyšší hodnosti v rámci každého prvoinstančního úřadu, tj. pozici okresního hejtmana a okresního komi-

saře, přičemž některá místa nemusela být obsazena, jiná (v případě komisařů) naopak vykazovala vícenásobné zastoupení. Pro rok 1900 přehledy evidovaly na 33 hejtmanstvích 64 úředníků, pro rok 1910 na 36 úřadech 68 úředníků a pro rok 1918 na 36 úřadech 78 úředníků.

Mgr. Aleš Vyskočil (n. 1973), odborný pracovník Historického ústavu Akademie věd ČR, pobočka Brno. Je členem oddělení českých dějin 19. století.

„Wir Franz Joseph der Erste haben Uns bewogen gefunden, Unseren lieben Getreuen zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens zu ernennen“ Or the Decorations and Distinctions of the Clerks of His Majesty

A b s t r a c t

Decorations and distinctions were a form of appreciation of individual merits in service for the benefit of the Emperor and the State. Unlike the aristocrats or the soldiers, the state clerks had been less frequently decorated for a long time. The change had come with the enthronement of the Emperor Franz Joseph I. in December 1848. During his long reign, the system of decorations and distinctions grew unprecedentedly, which affected also the ranks of clerks. The ones higher in the hierarchy were granted the Order of Iron Crown or that of Franz Joseph, while the others were awarded prestigious individual distinctions. The Emperor introduced two generally awarded annual medals and crosses, thanks to which practically every clerk in service of His Majesty was honored to be able to wear a distinction on the left side of his chest. Clerk – a symbol of the 19th century – once again strengthened his privileged status within society.

„Wir Franz Joseph der Erste haben Uns bewogen gefunden, Unseren lieben Getreuen zum Ritter Unseres Franz Joseph-Ordens zu ernennen“ oder Auszeichnungen und Orden der Staatsdiener Seiner Majestät

Z u s a m m e n f a s s u n g

Eine Art von Belohnung für Verdienste um den Kaiser und den Staat waren die den Einzelpersonen verliehenen Orden und Auszeichnungen. Im Unterschied zur Aristokratie oder den Soldaten stellten die Staatsdiener eine Zeitlang eine spärliche Gruppe unter den Dekorierten dar. Das hat sich erst nach der Thronbesteigung des Kaisers Franz Joseph I. im Dezember 1848 geändert. Unter seiner langen Regierung hat sich das Belohnungssystem ungemein erweitert, was sich auch bei den Staatsdienern widerspiegelte. Die hochgestellten Beamten wurden mit dem Orden der Eisernen Krone oder dem Franz Joseph-Orden ausgezeichnet, den anderen wurden individuelle Prestigeauszeichnungen erteilt. Durch zwei vom Kaiser eingeführten Jubiläumsmedaillen und Kreuze wurde praktisch jedem Staatsdiener Seiner Majestät die Ehre zuteil, das Ehrenzeichen an der linken Brustseite zu tragen. Der Staatsdiener – Symbol des 19. Jahrhunderts – verstärkte wieder ihre Alleinstellung in der Gesellschaft.